

УДК 330.3

О. С. КОВРИГА

ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Розкрито особливості та тенденції інституалізації суб'єктів регіональної соціальної політики в Україні. Проаналізовано фактори впливу на територіальну асиметрію розвитку громадських організацій, найбільшу вагу в яких має фактор інноваційного розвитку.

Features and tendencies of institutetion of subjects of regional social policy are exposed in Ukraine. The factors of influence on territorial asymmetry of development of public organizations are analysed most weight of which has factor of innovative development.

Процес інституалізації регіональної соціальної політики (РСП), її суб'єктів як організаційних структур (органів, організацій, рухів), котрі приймають на себе функцію своєрідного ретранслятора суспільних взаємодій, відбувається під дією великої кількості факторів. Фактори – рушійні сили, першопричини будь-якого процесу, інституалізують саму РСП. Тема факторів інституалізації РСП наочно постає під час розгляду питань функціонування і розвитку суб'єктів РСП залежно від їхньої форми власності (державні та недержавні), фінансової спроможності (прибуткові та неприбуткові), інших фінансово-економічних факторів. В останні роки посилилася увага до інформаційних, соціально-психологічних факторів інституалізації РСП. Прикладом цьому є активізація соціальної відповідальності бізнесу. Зупинимосся на визначених аспектах інституалізації суб'єктів РСП докладніше.

Загалом, в Україні немає належного аналізу ролі неприбуткових організацій у формуванні і реалізації регіональної соціальної політики. В останні роки це знаходить відображення в контексті обговорення концепції становлення й розвитку громадянського суспільства (С. Бистрицький, О. Білий, В. Гесць, О. Задоянчук, Л. Кудіна, А. Комарова, В. Куценко, В. Литвин, В. Медведчук, І. Підлуська, М. Рябчук, В. Симоненко, О. Скрипнюк, Л. Шара та ін.).

Метою статті є розкрити особливості та тенденції інституалізації суб'єктів регіональної соціальної політики в Україні. Для цього необхідно проаналізувати фактори впливу на територіальну асиметрію розвитку громадських організацій, найбільшу вагу в яких має фактор інноваційного розвитку.

В Україні термін “неприбуткова організація” введено в обіг фіскальними органами під час формування й розвитку відомчої системи обліку й статистики. Потреба структурування організацій за ознакою прибутковості визріла з прийняттям Законів України “Про об'єднання громадян”, “Про оподаткування прибутку підприємств” й актуалізувалася зі зростанням їх кількості та видового різноманіття. Саму класифікацію неприбуткових організацій було визначено Законом України “Про оподаткування прибутку підприємств” і деталізовано в Порядку визначення

структури ознак неприбуткових установ (організацій), затвердженому наказом ДПА України [5, с. 41–48; 1, с. 19–20]. Згідно з Порядком визначення, ознаки в системі податкових органів України виділяють 15 видів неприбуткових організацій. Це – органи державної влади України; установи, організації, створені органами державної влади України, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів; органи місцевого самоврядування; установи, організації, створені органами місцевого самоврядування, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів; благодійні фонди (організації), створені в порядку, визначеному законом для проведення благодійної діяльності; громадські організації, створені з метою здійснення екологічної, оздоровчої, аматорської спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності; творчі спілки; політичні партії; науково-дослідні установи і вищі навчальні заклади III – V рівнів акредитації, внесені до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави; пенсійні фонди, кредитні спілки; юридичні особи, діяльність яких не передбачає одержання прибутку відповідно до норм відповідних законів; спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб, створені для представлення інтересів засновників, що утримуються лише за рахунок внесків таких засновників і які не проводять господарської діяльності, за винятком одержання пасивних доходів; релігійні організації, зареєстровані в порядку, передбаченому законом; житлово-будівельні кооперативи, об'єднання власників багатоквартирних будинків, створені в порядку, визначеному законом. Неприбуткові організації мають доволі різні пріоритети й можливості в реалізації функцій соціального розвитку, часто соціальні цілі є інструментом досягнення мети. Так, мета політичних партій – прийти до влади, мета громадських організацій – лобіювання інтересів членів організації.

Діяльність неприбуткових організацій (державні, політичні та громадські об'єднання громадян) регулюється відповідним законодавством, а фінансовою базою функціонування є внески, кошти або майно, що надходять безоплатно або у вигляді безповоротної фінансової допомоги, добровільних пожертв для забезпечення потреб їх основної діяльності. Неприбуткові організації іноді тлумачать як “третій сектор” і відносять до нього державні установи, благодійні організації, релігійні організації і об'єднання громадян громадського й політичного характеру, інші організації.

Неприбуткові організації, реалізуючи основну свою статутну діяльність, володіють значним кадровим, організаційним, фінансовим потенціалом, необхідним для активізації РСП в Україні. Вони можуть виконувати доволі різні (не завжди узгоджені з пріоритетами, темпами, характером державної соціальної політики) соціальні ролі в організації та регулюванні життя територіальних громад. Так, впливаючи на основні соціальні інститути суспільства – рід, владу, власність [3, с. 19], – ці організації спричиняються до трансформацій у соціальній структурі населення, до змін у мотивації праці та зайнятості, у функціонуванні системи соціального захисту, у формуванні в населення уявлення про якісну структуру добробуту.

У територіальному аспекті збільшення кількості та різномовидів неприбуткових організацій України має свої особливості. В умовах зростання конкуренції за свого споживача (клієнта) формування структур, що взаємодіють і взаємодоповнюють, або ж заперечують одна одну, відбувається доволі диференційовано. Виникає

потреба в моніторингу цього процесу, в оцінці тенденцій та особливостей регіонального соціального розвитку, в обґрунтуванні нових підходів до розвитку й організації соціального життя територіальних громад. Адже, локалізуючись у певних територіальних межах, неприбуткові організації стають своєрідними “продуцентами” й споживачами так званого “соціального капіталу”, основою якого є взаємодія, довіра, надійність і прозорість у відносинах між суб’єктами господарювання на даній території [4, с. 84].

Очевидно, що сьогодні слід говорити про підтримку формування в Україні не лише систем виробничих, але й соціальних кластерів, що організуються на основі мережених структур як державних, так і недержавних неприбуткових організацій, і які на відміну від традиційного секторального підходу до організації територіального соціального управління, будуть у XXI ст. розвиватися в умовах нової економіки (“ери економіки вільного часу”) [2, с. 95], диктувати нові потреби пошуку синергії взаємодій між окремими суб’єктами соціальних відносин в регіоні.

Питання участі неприбуткових організацій у реалізації РСП в Україні тісно пов’язане з інтенсивністю процесу кількісних та якісних змін їх інфраструктури. Це стосується певною мірою усіх недержавних неприбуткових організацій (благодійних, релігійних організацій, об’єднань громадян та ін.

В Україні процес інституціалізації регіональної соціальної політики значною мірою можуть активізувати соціальні кластери. Такі соціальні кластери орієнтовані на отримання синергічного ефекту від спільної діяльності цих суб’єктів (більш ефективний захист людини від вад ринку, краща самореалізація індивідууму на засадах соціального консенсусу, духовності, моралі та професіоналізму, а для економіки й населення країни – забезпечення руху до більш активних ресурсокористувачів, могутнього і тривалого економічного зростання, в основі якого є новітні інноваційні технології). Детальна оцінка останніх дає змогу виявити й так звані “проблемні території”, в межах яких регулювання соціального розвитку вимагає спеціальних заходів регіональної соціальної політики.

Цікавою на фоні цього є інформація про територіальну диференціацію рівня довіри населення до діяльності громадських організацій в Україні. Виникає питання причин такої ситуації. Відповідь слід шукати в політичній, фінансово-економічній, соціальній площинах. Звичайно, значну роль відіграє ідеологічний чинник, а саме курс на побудову в Україні громадянського суспільства, реалізація якого супроводжується державною підтримкою (інформаційною, організаційною, фінансовою) громадських рухів як основи подальшого їх переростання в громадські структури. Зазначимо, що динаміка розвитку громадських об’єднань в Україні не є задовільною, піддається критиці як така, що не відповідає міжнародним критеріям демократизації суспільства, забезпечення правової та соціальної стійкості умов людського розвитку. Аналіз статистичних даних свідчить, що неприбуткові організації в Україні активно включаються до сфери територіальної організації соціального життя суспільства. Вони перебирають на себе ціле коло соціальних функцій, котрі тривалий час виконувала держава. Так, у системі охорони здоров’я саме громадські організації активізують моніторинг за способом життя, організують діяльність у сфері медичної опіки, харчування, екології, спадковості,

чим МОЗ України тривалий час практично не займалося. Українська Федерація громадських організацій сприяння охороні здоров'я створена з метою надання населенню широкого спектру соціальних послуг, проводить наукову громадську експертизу медичних послуг, товарів і виробів медичного призначення, запроваджує систему захисту прав споживачів на громадських засадах. Це крок до створення ефективної системи консюмеризму – системи захисту прав споживачів, зростання на цій основі рівня життя населення в ринкових умовах.

У контексті висвітлення особливостей інституціоналізації неприбуткових громадських організацій як суб'єктів регіональної соціальної політики, слід акцентувати увагу на організаціях релігійної сфери. Адже кожна релігійна організація є осередком як культової, так і місіонерської, виховної, інформаційно-пропагандистської, організаційно-управлінської діяльності, а отже, бере участь у формуванні та реалізації РСП, інституціоналізується як суб'єкт. В Україні практично всі конфесії нині намагаються заявити про власну соціальну доктрину – чітко зорганізовану соціально спрямовану діяльність в їх позацерковному житті. Однак здобутки в цьому плані різні. На фоні зростання конфесійної гетерогенності активізується стратегічний інтерес окремих церков у збереженні свого впливу на вірних, особливо молодь. Так, в Україні “за різними оцінками, від половини до двох третин молодих українців вважають себе віруючими людьми, але тільки 6 % з них регулярно бувають на богослужіннях, 32 % – ходять до церкви час від часу, 46 % – рідко, а 16 % віруючих ніколи не заходять до храму. Третина невіруючих сподівається, що їхні діти будуть належати до церкви. Того самого хочуть 79 % віруючих” [6, с. 9]. Це означає, що сучасні релігійні організації шукатимуть різних, у т. ч. і соціально орієнтованих, способів залучення молоді до своїх осередків. Проектуючи сказане на територіальну специфіку локалізації окремих конфесій, динаміку зростання їхньої інфраструктури, можна зробити висновок, що процес інституціоналізації релігійних організацій як суб'єктів РСП матиме регіональні особливості.

Так, в Україні кількість релігійних організацій порівняно з серединою 70-х років ХХ ст., зросла майже в чотири з половиною рази (31227 осередки релігійних організацій у 2006 р. проти 7027 у 1976 р.). Пік інтенсивності процесу припав на момент розпаду СРСР та утвердження України як незалежної держави (зокрема на 1988 – 1992 рр.), що можна пояснити процесами демократизації суспільного життя, становленням громадянського суспільства, а також невиконанням державою ряду соціальних функцій.

Вже в наступні роки динаміка уповільнилася й показники приросту кількості релігійних організацій стабілізувалися на рівні 4,5 – 7 % на рік. В інституційному відношенні (розповсюдження конфесій, течій і напрямів, відповідно поширення кількості первинних осередків віруючих) розвиток сакральної сфери набрав регіональної специфіки, почав сигналізувати про появу своєрідних зон вичерпування потенціалу їхнього розвитку.

Загалом, якщо говорити про найбільш поширені напрями процесу інституціоналізації РСП в частині діяльності релігійних організацій, то увагу слід звернути на активізацію виконання ними таких функцій: соціального захисту населення – відкриття та функціонування власних аптек, лікарень, організація обідів для безпритульних, немічних, убогих, надання адвокатських послуг особам, які опинилися

в скрутній ситуації внаслідок трудової міграції; забезпечення зайнятості населення – відповідальність за юнаків, котрі йдуть навчатися в профільні навчальні заклади, забезпечуючи їх у подальшому працею; охорони здоров'я, сім'ї та материнства – робота служб з питань планування сім'ї.

Нині можна констатувати, що в Україні релігійні організації активно інституціалізуються як суб'єкти регіональної соціальної політики. З метою моніторингу цього процесу державі варто більше уваги приділяти розвитку методології й практики економічних досліджень сакральної сфери, активізувати вивчення загальних і специфічних законів та закономірностей формування й розвитку сакральної економіки (як відповідь на капіталізацію всіх сфер соціального життя соціальної держави), поглибити аналіз етичних принципів функціонування економік, в основі яких переважають християнські, ісламські, іудейські, інші мотиви, провести оцінку ролі та впливу церковного руху на соціальні трансформації в Україні, підтримати вирішення проблем реструктуризації церковного майна, розробити прогнози щодо можливостей гармонізації духовного життя в країні.

Таким чином, неприбуткові громадські організації, які є віддзеркаленням процесу становлення в Україні громадянського суспільства, – посилено розвиваються. Різноманітною є їхня видова структура, існує ряд територіальних особливостей нарощування мережі об'єктів. З проаналізованих факторів впливу на територіальну асиметрію розвитку громадських організацій найбільшу вагу має фактор інноваційного розвитку, який є вирішальним й при формуванні мережних систем нової регіональної економіки – виробничих кластерів. Їх формування може ініціювати створення кластерів соціальних. Тобто своєрідною нішею перспективного розвитку неприбуткових організацій є їхня діяльність в умовах соціальних кластерів окремих територій. Загалом неприбуткові організації вимагають підтримки й пропаганди, належної переоцінки своєї ролі в реалізації заходів регіональної соціальної політики.

Література:

1. *Войтович С. О.* Соціальні інститути суспільства: рід, влада, власність / С. О. Войтович. – К. : 1998. – с. 79.
2. *Гришнова О. А.* Освіта як чинник людського розвитку і економічного зростання країни / О. А. Гришнова // Демографія та соціальна економіка. – К. : 2004. – № 1–2. – С. 93–102.
3. *Зайцев Ю. К.* Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика : [монографія] / Ю. К. Зайцев. – К. : КНЕУ, 2002. – С. 72.
4. *Молітор Г. Т.* Наступна тисяча років: “Велика п'ятірка” двигунів економічного зростання / Г. Т. Молітор // Рефер. журн. Социальные и гуманитарные науки. – (Сер. 2. “Экономика”). – 2000. – № 4. – С. 84–85.
5. Регіональні ринки праці: аналіз та прогноз / У. Садова, Л. Семів; [редкол. : відп. ред. ак. НАНУ М. І. Долішній]. – Львів, 2000. – 264 с.
6. Церкви і релігійні організації України у 2002 році : довідник / гол. ред. В. Д. Бондаренко [та ін.]. – К. : ВіР, 2003. – 126 с.

Надійшла до редколегії 15.01.2009 р.